

Richard Bronk, *The Romantic Economist. Imagination in Economics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Az utóbbi években, különösen a válság kitörése óta, megszorodtak a közgazdaságtant vagy a közgazdász-szakmát bíráló, módszertani gögre, szüklátókörségre vonatkozó megnyilatkozások. Ezek a bírálatok jó esetben azt is megmondják, mit kellene másként csinálni. Richard Bronk 2009-es könyve maga is efféle javaslat. Jóllehet közvetlen motivációját nem a válság adhatta, ám az érvelés fő sugallata, miszerint a bevett közgazdasági módszertanok nem képesek kezelni a világ sokszínűségét és a gazdasági élet fejleményeinek váratlanságát, a válság felől nézve külön utólagos nyomatékot kap. Bronk előző könyve, a *Progress and the Invisible Hand* (1998) szintén valamely érlelődő feszültségre kívánt rámutatni: arra, hogy a gazdasági növekedés és a társadalmi haladás korunkban egyre inkább ellentmondásba kerül, jóllehet a klasszikus liberális krédó szerint elvben egymást erősítve kellene haladniuk. Bronk ott a társadalmi együttműködés és az egyéni haszonkeresés megbomlott egyensúlyára figyelmeztetett, vagyis arra, hogy az Adam Smith-féle „láthatatlan kéz” immár nem látszik automatikusan előállítani az önértékből a közjót, s a jólét és a gazdagság immár nem esik egybe. A *The Romantic Economist* kevésbé direkt módon baljóslatú, de a válság fényében ez is értelmezhető módszertani jalkiáltásként. E jalkiáltást Bronk grandiózus eszmetörténeti vízióba foglalja: számba véve az utóbbi két évszázad utilitarista gazdasági gondolkodásának főbb áramlatait és vitapontjait, azt kívánja megmutatni, mit is tanulhat a gazdaságtan a romantikától – vagyis annak a mozgalomnak a költészeti és filozófiai teljesítményétől, amely, legalábbis Nagy Britanniában, a gazdaságtan mechanikusnak, haszonelvűségében antihumánusnak érzett világ- és emberképének legfőbb ostromozója volt.

Bronk vállalkozása mögé érdekes leszarmazási vonal rajzolható ki. Anyagában és annak értelmezésében is sokat merít Philip Connel 2001-es, *Romanticism, Economics and the Question of "Culture"* (Oxford University Press) című könyvéből, amely a brit romantika és utilitarizmus évszázados antagonizmusát körülvárva arra jutott, hogy a romantikusok (de Quincey, Southey, Hazlitt, Peacock, Shelley), miközben olykor dühödten bírálták a politikai gazdaságtan szellemi és intézményes befolyását, számos tekintetben kötődtek is hozzá: Coleridge *Lay Sermonja* (1817) például eszerint nem egészében vetette el a kommerciális társadalmat, hanem amellelt érvelt, hogy annak működését a hagyomány és a vallás eszméivel kell kordában tartani. Connel műve másfelől Donald Winch 1996-os eszmetörténeti szintézisének (*Riches and Poverty: An Intellectual History of Political Economy in Britain, 1750–1834*, Cambridge University Press) a folyománya és párdarabja is egyben, amennyiben azt írja meg részletesen, amivel Winch csak érintőlegesen foglalkozhatott: a politikai gazdaságtan világ- és emberképének romantikus bírálatát, a 19. században szellemi és intézményes uralomra jutó gazdasági észjárás ellenbeszédét. Ebben a hatástörténeti sorban nézve Bronk könyve nem tesz mást, mint a gazdasági eszmetörténet (Winch) alapján irodalomtörténetileg feldolgozott (Connel) témát visszafordítja a gazdasági módszertanba, vagyis irodalom- és eszmetörténeti vizsgálatból állít elő a gazdasági gondolkodás megújítására vonatkozó szemléleti reform-javaslatot. Célja annak megmutatása, hogy a gazdaságtan miként válhat saját tudományos céljaira (a gazdasági folyamatok és ágensek viselkedésének előrejelzése) nézve hatékonyabbá pontosan azzal, ha áthasonítja saját ellendiskurzusát, a romantikus észjárást, miként válhat így nyitottabbá, dinamikusabbá, miként illeszkedhet jobban a valóságos folyamatokhoz és jelenségekhez.

A középpontban a képzelőerő (imagination) fogalma áll, amelyet a könyv alcíme is kiemel. Az alapállítás abban foglalható össze, hogy a gazdaság maga is kreatív folyamat, szüntelen újításokon és előre nem látható változásokon keresztül halad, s ezek jobb megértéséhez a társadalmi elvárások-normák, a helyi szokások és az egyéni vagy társas

érzelmekek tekintetbe vétele éppen annyira fontos, mint a racionális kalkuláció, az önérdéket követő haszonmaximalizálás, vagyis mindaz, amit a 17-18. század óta a *homo oeconomicus* alapvonásaként tart számon a gazdaságtan. Bronk úgy érvel, hogy az állandó újítás állapotában lévő gazdasági világban nem boldogulunk a tiszta ésszerűséggel, az éppen születő trendek megragadásához, megsejtéséhez az intuitív képzelőerőre kell támaszkodnunk. Vagyis a *homo oeconomicus*-t fel kell ruházni a *homo romanticus* erényeivel.

Mik is ezek az erények és mit volnának hivatva fölváltani? Bronk a következő ellentétpárok mentén érvel: organikus-biológiai metaforák vs. mechanikai egyensúlymodellek; érzelmek és önteremtés vs. racionálisan optimalizált választások és preferenciák; művészet és képzelőerő vs. természettudományos módszerekkel kalkuláló ésszel – az ellentétpárok első elemei képviselik a romantikus észjárást, az utóbbiak pedig gazdaságtaniakat. A kettőt szembeesítve jut Bronk arra, hogy az egyedi, a kulturális, a nemzeti, a történeti iránti romantikus érzékenység, a nyelv, az érzelmek és a képzelőerő szerepére vetülő figyelem felől nézve a racionalitás – és mindaz, ami ezzel jár: univerzalitás, matematizáltság, térbeli és időbeli uniformitás – szűknek bizonyul. Bronk a következő belátásokat nevezi a romantika „tanulságainak”: az érték nem redukálható valamely általános, mennyiségileg megadható egyenértékre (amelyet a pénz mint semleges mérték fejezne ki), mert az értékek inkommensurábilisak; a gazdasági problémákra nem adhatóak egyetemes válaszok; a haszonelvűség magyarázó érvénye korlátozott: az emberi motivációknak a haszonmaximalizálásnál átfogóbb pszichológiájára van szükség; a hagyományokban és az intézményekben felhalmozott tudás a nem-univerzális, helyi-nemzeti gazdasági modellek fontosságára figyelmeztet. A romantikusnak nevezett szemlélet alkalmazásával Bronk nem szétverni akarja a gazdaságtant, nem azt kívánja kimutatni róla, hogy nem más, mint tudományosan megalapozhatatlan társadalmi retorika. Célja éppen az, hogy szakmája jobbá, hatékonyabbá váljon, de ezt pontosan a hagyományosan szakmaiatlannak tartott, romantikusként jellemzett elvek és szemléletformák alapján látja kivihetőnek. Ennek a szintézisnek az eredménye lenne a „romantikus közgazdász” önellentmondó jelzős szerkezete.

A bevezető fejezetek a közgazdaságtan nyelvi feltételeit tekintik át, jól összefoglalva a gazdaságtan retorikusságára vonatkozó 1980-90-es évekbeli felfogásokat McCloskey-tól Philip Mirowski-ig. Bronk egyúttal rámutat, hogy a gazdaságtan, miközben elzárkózott mindattól, amit a romantika képviselt (nyelv, kultúra, egyediség), a maga tudományos modelljeinek megalkotásakor tulajdonképpen szintén nagy magyarázó erejű metaforikus-imaginatív rendszereket hozott létre, mint Walras általános egyensúly elmélete. Ezután a kötet két nagy részre oszlik. Az első C. P. Snow nagyhatású, az 1950-es évek végéről származó „két kultúra”-felfogása nyomán járja körül a tudományos-racionális és a humán-kulturális észjárás közti szakadás 19. századi létrejöttét. Jó érzékkel választva ki a példaszöveget, Bronk itt John Stuart Mill Bentham- és Coleridge-esszéi alapján tekinti át az utilitarista-gazdasági és romantikus eszmék összeesapását, illetve Mill szintézis-teremtő igyekezetét. (Nem hagyva ki a ziccert, hogy fölidézze, a fiatal John Stuart életútja atyja, a politikafilozófus és gazdaságtanász James Mill radikálisan utilitarista és tudományos nevelésének köszönhetően idegösszeomlásba torkollik, és a tudással teletömött ifjú Millt depressziójából az addig tiltott romantikus gyümölcs, Wordsworth költészetének olvasása gyógyítja ki.) Bentham és Coleridge összeegyeztetése azért példaszzerű Bronk érvelésében, mert megmutatja: nem kell feladnunk a gazdaságtan tudományos művelhetésébe vetett hitünket, hogy megértsük, a csak egyéni érdekkövetést és gyönyör-keresést elismerő utilitarizmus mennyire redukálja az emberi motivációk összetettségét, s mennyire fontosak a gazdaság működésében a nem-individualista elemek: az intézmények, a nemzeti karakterjegyek, a közösségi összetartozás formái. Bronk aztán ennek jegyében tekinti át a klasszikus politikai gazdaságtan és a 19. század végén megszülető neoklasszikus közgazdaságtan nagy módszertani vitáit Smith-től Malthus-on át Walras-ig és Marshall-ig, és fordul érezhető rokonszenvvel a brit

hagyománnyal szemben a lokális, a történeti, a kulturális szerepét hangsúlyozó német tradícióhoz, Friedrich List-től Gustav Schmollerig. A könyv második része a romantikus költészet és filozófia nagy témáit tekinti át újra, immár konkrét gazdaságelméleti és gyakorlati relevanciájukban: az organikus, vagyis a gazdasági ágensek kölcsönös függését hangsúlyozó szemlélet hatását a növekedésre; a nemzeti keretek fontosságát a gazdasági globalizációban; a képzelőerő és a kreativitás szerepét a piacok működésében.

A jól felépített, világosan kifejtett gondolatmenet magán viseli a többféle, jelesül gazdaság-, irodalom- és eszmetörténeti szempontot vegyítő megközelítések minden várható erényét és esendőségét. A hozzám hasonló laikus számára érdekesítő lehet követni, amint Bronk összegyűjti, miként vélekedtek a közgazdászok az egyensúly-elméletről és a gazdasági ágensek haszonmaximalizáló magatartásáról. Amikor viszont a romantika irodalom- és eszmetörténeti teljesítményeiről esik szó, akkor az ezekkel szakmájából adódóan inkább ismerős olvasó az okfejtéseket sokszor érezheti tankönyv-ízűnek vagy másodkézből származónak, illetve felfigyelhet arra is, hogy Bronk romantika-fogalma jórészt Lovejoy, Abrams és Welles felfogásából, vagyis a romantikus-kutatás régebbi paradigmáiból áll elő. A romantika kicsit ódivatú, kicsit túláltalánosított fogalma többek közt azokra a partikuláris különbségekre lesz alkalmanként kevésbé érzékeny, amelyek tekintetbe vételét egyébként szorgalmazza: ezért hoz a könyv egy állítás megtámogatására (ti. hogy a társadalmi intézmények hatnak a gazdasági mentalitásra) olyan eszmetörténeti ősellenségektől érveket, mint Coleridge és Burke, akiket aligha lehetne egyaránt romantikusnak nevezni. Felróható még, hogy kevésbé figyel a „két kultúra”, a tudományos és a romantikus észjárás olyan alkalmi összefonódásaira, mint például Novalis elemi kémiai és ásványtani érdeklődése.

Mindazonáltal a szerzőt már életútja is alkalmassá teszi efféle összevetésekre: Bronk egyetemistaként Oxfordban hallgatott klasszikus irodalmat és filozófiát, majd az üzleti életben töltött évtizedek után tért vissza az eszmetörténethez. Az ő példája is jelzi azonban: az, hogy az egyes szakértelmek foka nem lehet egyenlő, szükségszerű velejárója minden interdiszciplináris megközelítésnek.